

prevare in ničevnosti. Lukáč je tudi zelo ploden publicist. Razen drugih časopisov urejuje »Mladé Slovensko« (Mlado Slovaško). Ta časopis združuje tradicične težnje z modernimi okusi.

Večja časopisa sta »Prúdy« (Tok) in »Slovenské Pohľady« (Slovaški razgledi), ki ju urejuje Štefan Krčméry, velik kulturni delavec, ki se uveljavlja tudi v kritiki in poeziji. Izdal je zbirko pesmi »Ko se je rodila svoboda«.

Pravi pesnik je tudi Jan Smrek, ki je pod močnim vplivom dekadentov. V svojih zbirkah »Obsojen k večni žeji« in »Cvetoči dnevi« meša melanholične vzdihne s sladkostni življenjskega napoja. V svojem erotizmu se bliža Bartošu Vlčku. Resno si prizadeva, da bi uveljavil najmodernejše smeri.

Te je za nekaj časa monopoliziral Jan Rob Poničan. Leta 1923. je izdal zbirko z naslovom: »Sem, mislim, čutim in vidim, ljubim vse, samo temo sovražim«. Tukaj skuša na najhitrejši način presaditi na slovaška tla najnovejše cvetje češke poezije, toda ne vedno tistega, ki ima pravo vrednost. Rob Poničan priznava socialno poezijo, se tuintam vdaja erotiki in eksotičnosti ter posnema Neumanna, Wolкера in dr. Od te dobe ni izdal več nobene zbirke. Pozneje se je pridružil češkemu »Devětsilu«, a njegovi slovaški epigoni so se združili v svojo skupino, ki se zbira okrog časopisa »Dav« (Krdelo). Med njimi se je dvignil iznad površine Laco Novometský.

Med slovaškimi pisatelji se odlikuje Jan Hrušovský, a to ne samo po svoji vsestranosti in plodovitosti. Izrazite so že njegove slike »Iz svetovne vojne«. Od te dobe se uveljavlja v raznih vrstah književnosti. Zna zaigrati na struno kmetkega življenja in se zamisliti tudi nad najtemnejšimi življenjskimi problemi, v katere pronika s svojo intuitivno jasnovidnostjo (»Mož s protezo«).

Med prozaiki kaže velik napredek tudi Tido J. Gašpar. V njegovih pripovedih je dejanje razredčeno s silno liriko in obsežnimi meditacijami. Znana je posebno njegova zbirka drobnih prozaičnih spisov »Buví-Buví«.

Velik talent za opazovanje kaže v svojih slikah iz kmetkega življenja J. C. Kronscký. Znatno pozornost je vzbudil Jégé, s pravim imenom Ladislav Nadáši, že starejši pisatelj, ki si je dobil priznanje šele po prevratu s svojim obsežnim zgodovinskim romanom »Adam Sangala«. Imponira zlasti njegova imaginacija in tipotvorna sposobnost.

Tako vidimo, da je mlada češkoslovaška generacija skrajno razkosana. Ne samo avtorji, ampak tudi njihova notranjost je razdeljena. Mnogo jih pada iz ene skrajnosti v drugo. Marsikateri znaki mladih, ki jih stari proglašajo za nedostatke, so nujni atributi povojne kipeče mladosti; so pa med njimi tudi znamenja, ki dokazujejo krizo. Vsaj malo duhovnega življenja je tisti unum necessarium, ki občutno primanjkuje, kar je tem bolj jasno, če pomislimo, kako so drugod vzrastli duhovni motivi. Res je sicer v naši književnosti nekaj katoliških literatov, toda njihova vrednost se v primeri s starejšim Durychom razblinja v nič. Imamo med Slovaki Lukáča, pevca slave

božje, toda on se še ni ustalil in solnce vere ga še ni popolnoma obsijalo. Med mlado generacijo se oglašajo tudi glasovi o novem priznavanju Absolutnega, ali večkrat samo zato, da bi mogli na nekak način polemizirati proti pragmatizmu in relativizmu generacije bratov Čapkov. Globlje in resnejše pojmovanje Absolutnega kot verskega principa in duhovne avtoritete še do sedaj mladim manjka.

Baš zato zelo razcveta in dobiva največ epigonov poetistična smer, ki spaja sentimentalni neparfumirani hiperestetizem s sodobnim nihilizmom, ki se javlja kričavo in na grob način. V lepši in nežnejši obliki bi bil poetizem možen kot smer, ki bi obogatil živo poetiko in iskal nove asociacije; če pa je žarišče sodobnega pesništva, je to zelo negativen predznak. Marinetti, Ivan Goll, Apollinaire in Cocteau so gotovo najmanj poklicani, da bi bili voditelji dozorevajoče generacije.

Neradosten pojav najmlajšega pokolenja je vrzel v ženski tvorbi. Danes niti zdaleka ne moremo upati na take literatke kakor je bila Růžena Svobodova ali kakršna je še sedaj Božena Benešova. Od mlajših pesnic je za nekaj časa obrnila nase pozornost Soňa Špálová s svojimi otožnimi pesmimi. Med novelistkami kaže precej nadarjenosti Helena Dvořáková. Uspeh prve socialno prožete novele »Golemova izvoljenka« je zapeljal to pisateljico k nekritičnemu pisarjenju, kar se posebno kaže v erotičnem romanu »Mamljenje«.

Našemu literarnemu ustvarjanju treba edinstvenosti in gotovosti. Razsekanost, nepopolnost in enostranost so boleštna znamenja naše povojne književnosti. Razgledi in dela so večinoma samo delna; pesniki hočejo to parcialnost zakriti ali pa jo povišati v celoto in popolnost s prenapetim patosom in s čezmerno samozavestjo. Tako parcialnost smo opazili v agitačnem pojmovanju socialne poezije kakor tudi v panlirizmu poetistov, najjasneje pa v naturalizmu in animalizmu, ki se pri nas vedno in vedno zopet pojavlja. Zato se danes toliko govori o sintezi, ker more ta vzrasti samo iz totalnosti, a te danes ni.

Za tisto silo, ki bi prinesla odrešenje naši najnovejši književnosti, je treba velike sile in velikega posvečenja. A to je delo milosti, ki je ni mogoče izsiliti. Treba pa težiti po njej, jo klicati in pričakovati. Dal Bog, da se ta sila vzbudi v naši mladi generaciji! (Prevel Jan Šedivý)

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

2. G. Hauptmann:

TILL EULENSPIEGEL

Nedavno je izšlo pri S. Fischerju v Berlinu novo veliko delo Gerharta Hauptmanna v razkošni in dragi izdaji z letnico 1928: DES GROSSEN KAMPFFLIEGERS, LANDFAHRERS, GAUKLERS UND MAGIERS Till Eulenspiegel ABENTEUER, STREICHE, GAUKELEIEN, GESICHTE UND TRAUME. Oblika in vsebina kažeta, da hoče veljati knjiga

kot reprezentativno delo, kot krona pisateljevega umetniškega udejstvovanja. Nehote se nam vsiljuje vzporedba z Goethejevim Faustom, saj 65 letnega avtorja, ki pisateljuje že kakih 40 let, itak radi primerjajo z Goethejem. In res ni dvoma, da je imel Hauptmanna v marsičem svojega velikega prednika pred očmi, ko je hotel s tem dolgim heksametrskim epom v 18 spevih zavzeti stališče do naroda in človeštva v povojni dobi.

G. Hauptmann je pri nas dobro znan kot eden vodilnih naturalistov in simbolistov. Manj znano bo, kako se je skušal uveljaviti v vojnem in povojnem slovstvenem toku ekspresionizma, ki je njegovemu bistvu prav za prav zelo nasproten. Zakaj jedro njegovega ustvarjanja je bil in je — kljub vsem naporom — impresionizem. Vendar pa zasluži njegovo resno umetniško stremenje, da si ga ogledamo tudi v tej spremenjeni uravnavi.

Malo pred svetovno vojno je izdal Hauptmann dve deli, ki sta v ožji miselni zvezi z omenjeno pesnitvijo. Za proslavo stoletnice nemške osvoboditve izpod Napoleonovega jarma je napisal slavnostno igrano lutko »Festspiel in deutschen Reimen« (1915 oz. 1914). Že tu mu je pacifizem glavni motiv: apoteoza miru in ljubezni. L. 1914. je izšla modernizacija Odisejeve vrnitve »Der Bogen des Odysseus« kot plod njegovega popotovanja po Grškem (l. 1907.), ki ga je opisal tudi v prozi (Griechischer Frühling, 1908). Osnovne misli iz teh del so celo nekake komponente našega epa.

V čisto drug svet okultizma in psihopatije nas vodi dramatisacija novele Selme Lagerlöf »Gospoda Arneja zaklad« s temnim in mračnim občutjem, ki je izraženo že v naslovu: »Winterballade« (1917). Problem moralca iz ljubezni in teža slabe vesti. Kriminalen slučaj, ki izvira iz neodoljive sile ljubezni, nam riše kesneje še, a v svetlejših barvah, roman »Phantom« (1922 oz. 1925). Prirodno človečanstvo oz. silo in lepoto poganskega erosa slavi novela »Der Ketzer von Soana« (1918).

V znamenju modernega stremjenja po širši zasnovanosti stoje nekatera Hauptmannova novejša dela z eksotičnim ozadjem. Dramatska fantazija »Der weiße Heiland« (1920) predstavlja nesrečnega azteškega cesarja Montezuma in njegovo idealno človečanstvo v nasprotju z lažno kulturo grabežljivih španskih osvajalcev Mehike. Druga eksotična drama »Indipohdi« (1920), ki se vrši na otoku v tropskem pasu v bližini Amerike, nam kaže razdvojeno osebnost Prospera v boju z brezobzirnimi strastmi kot nekakega Ecce-homo. In slednjič nas vodi utopičnosatirični roman »Die Insel der Großen Mutter« (1924) daleč na namišljen otok v Južnem Pacifiku z ženskim samovladjem, kjer se zabavno očitujejo tajne človeške narave in rešuje sila ljubezni po svoje vprašanje novega rodu.

»Dorothea Angermann« (1926 oz. 1927) je tragedija zapeljane pastorjeve hčere, ki je žrtev manjvrednega človeka in očetove neusmiljenosti. Dejanje se vrši deloma v Ameriki in v mnogočem spominja na nekatere prejšnje naturalistične drame pisatelja.

Če preidemo razne predelave znanih snovi in manjše pesnitve Lohengrin 1915, Parsival 1914, Hamlet 1927, der Dom, Dämon i. dr., moramo omeniti še

ep »Anna, ein ländliches Liebesgedicht« (1921) v šestdesetih in 24 dejanjih, ki obravnava ob lastnih mladostnih spominih in ob naslanjanju na Goethejev ep »Hermann in Dorothea« odpoved v ljubezni.

Pri teh delih se je Hauptmann bolj ali manj trudil, da bi držal korak z novim razvojem slovstva, ter posnemal zlasti nenavadno in abnormalno snovnost ekspresionizma (nastop otrok proti staršem, borbo med moškimi in žensko oz. izredne ljubezenske pojave, primitivizem, eksotičnost, novo človečanstvo, kozmičnost i. dr.), a do aktivizma, spiritualističnega naziranja in novega sloga se preko svoje narave in navade ni mogel povzpeti.

S pričujočim delom je pa zavzel Hauptmann stališče k svetovni vojni — in sicer v humoristično-satirični zasnovi.

Oglejmo si najprej njegovo vsebinsko plat!

Till Eulenspiegel potuje s svojim pokritim vozom iz kraja v kraj in razkazuje po sejmihi radovednim ljudem kot največje čudo in modrost — zrealo in sovo, prilastka navihanega pavlihe. Bil je med svetovno vojno neugnan letalski častnik, in je bil za svoje zasluge odlikovan z redom »Pour le mérite«. Po težkem polomu pa se čuti v sebi in narodu, ki se zvija v obupu, nemiru in stiski, tako prizadetega, da more gledati na svet le še z zasmehom in jadam. V ponošeni vojaški obleki, s kapo in kraguljci, kot jih nosijo norci, se potepa po cigansko okoli sam, zdvojen: družbo mu dela le pes »Prince« in konjiča »Gift« in »Galle« (Strup in žolč).

Ko zapusti Warmbrunn, kjer je imel sitnosti z gledalci in gosposko, sanja ponoči, kako ga zadene drobec granate. Na to se razgovarja s slepim invalidom, ki išče pri njegovem ognju zavetja, o nesreči, ki je zadela domovino po krivdi voditeljev. Till skuša raztresti slepeca z igranjem na mandolino in domoljubnimi pesmimi. Tu se pojavijo pred njegovimi očmi padli bojovníki in si take vrste muzike in petja drastično prepovedo — kot laž in norčevanje.

Drugo jutro se loti Till kot pravi vagant meničič tebinič kravje dekle, ki kosi na bližnji njivi, in ne odneha, dokler ne nasiti svojega poželenja, češ, življenje je vedno ista brezmiselna igra. Na nadaljnji poti mu pokaže pogled v zrealo njegovega dvojnika: obraz klateža, obraz moralca, ki je ubil v vojni petdeset mladih ljudi. Z norčevanjem nad samim seboj prežene stud nad življenjem.

Ob ribniku naleti nato na golega moža, ki lovi ribe: novi Amfortas na gradu Montsalvač v Salvaterri. Bil je prej ladijski kapitan, pa se je zgrozil nad vojno morijo in povojno brezbožnostjo: polu srčnega sočutja deli nekdanji baron zdaj dobro in zlo s svojimi posli kot brat z brati. Tedaj drug tip človeka, ki ga je vrgla vojna iz tečajev. Medtem so obkolili brambovci njegov grad in mlad vojak ustrelil graščaka, ki se je spustil pred njimi v beg. Mladiča pa postane groza tega dejanja, tako da ga Till komaj malo umiri. Ves iz sebe je, ker se je dal zlorabiti za ubijanje: nikdar več ne bo vzel orožja v roke.

Drugič zapeljeta konjiča spečega Tilla na pokopališče, kjer je pokopana njegova mati. Ko se zbudi, ima občutek kot da je doživel svoj lastni pogreb. Slabe volje se poda preko pota v gostilno ter poslušal orgljanje kantorja Pachelbela iz kapelice. V viziji

se pogovarja z njegovim prednikom, komponistom Bachom, ki tudi počiva v tej zemlji, pa zabavlja z njim ob vinu čez ničvrednost človeštva. Slednjic napije celo svoji materi, ki se mu prikaže v srebrnem dimu in v blisku izgine.

V bližini se dviga grad deželnega kneza in njegove mlade soproge. K nji se napoti Till kot svoji znanki iz dni pred polomom. Nesrečna ob strani surovega moža je lepa Stella tedaj vzljubila junaškega letalca in dobila od njega sina. Ob nepričakovanem svidenju se zopet prepustita strastni in pregrešni ljubezni, medtem ko knez besni v svoji nemoči. Ponavlja se sladkogrenka zgodba Tristanova v čutnem vzdušju antičnega erosa...

Iz objema Stellingega zanese Tilla pot v Laubaum, kjer je vse narobe. So to časi Kappovega puča. »Sattler«, prvi izvoljeni predsednik republike, ima težko stališče in bratomorna borba v notranjosti države ne da priti ljudem do miru. Ob teh divjih in žalostnih prizorih ima Till dovolj priložnosti, da daje duška svojemu srdcu nad človeško živaljo. Po ulicah divjajo boji, pred mestno hišo ubijajo krogle žene, ki zahtevajo uporno kruha, zvonovi nasprotujočih si cerkva se prepirajo in zaman kliče Till z zvonika ljudstvo, narod k pameti, k slogi, k vstajenju. Tu se mu pridruži malopridno dekletce — Till jo imenuje Gulo — in ga spremlja na nadaljnjem potu kot živo nasprotje njegove zanesenosti.

Čudaški Till se pojavi zopet v Šleziji, kjer pripravljajo odstavljeno kralj Abalus svatbo enemu svojih sinov. Kraljevič se zabava na predvečer v veseli družbi. Tu naj se izkaže Till s svojimi umetnijami. Ali njegova mandolina ne zveni ugodno, njegove burke so kaj zafrkljive, ko se očitno norčuje iz imenitne gospode, ki je odigrala: slika iz Olimpa je vsa groba, nasprotje med ljubeznijo Jezusovo in ubijalskim početjem človeštva prehudo. Ko pa pričara Till čudno temo v sobo, se k sreči pojavi še kralj s svojimi častniki in vse oživi v upanju, da se kmalu povrne nekdanji red s staro glorio. V tem znamenju se vrši z vsem sijajem drugi dan tudi svatbena pojedina, ki ji prisostvuje Till v svoji letalski uniformi. Nastopanje oficirjev je tipično za miselnost teh krogov. Končno prikaže Till na sebi kot kak Cagliostro z neverjetno močjo črne magije za kontrast grozno podobo trpinčenega in križanega vojaka: iz ust mu lezejo črvi, izpod čelade kače, nevidne sile mu trgajo meso raz kosti in obletavajo ga harpije. Na videz mrtvega ga odneso iz dvorane.

Ko se zopet zavé in okreva, pripoveduje kraljeviču in njegovemu spremstvu, kaj je videl v podzemlju, v carstvu smrti, ki ga riše z antičnimi in Dantejevimi barvami. Množice v svetovni vojni padlih so se uprle zoper poglavarja noči in hočejo zopet k nebesni luči, ki je še živeči ljudje niso vredni. Lik termi prodro skorjo zemlje in se dvignejo kot dimasta para iz ognjenika v nebo ter obkrožijo in zasenčijo sonce, ki ga bolj zaslužijo kot človeštvo. In tako nekega jutra sonce ne zasveti več. Ko postane ljudem to strašno čudo resnica, se jih loti panična groza in vse odredbe gosposke in govori učenjakov ne morejo ustaviti zmede, ki narašča od ure do ure. Počasi zastane vse delo, ves promet, pojavijo se požari in se vrste blaznosti. Ker izostane sonce več dni, se polasča mase prepričanje,

da se bliža sodnji dan. Le opazovalci v zvezdarnah še upajo, da jim uspe, razjasniti uganko.

Zopet na potu modruje Till o človeških čutih in svojih notranjih videnjih pa išče utehe svoji sli pri pokvarjeni Guli. V borovih gozdovih Marke naleti na potepina Lipsa, ki se je z zvijačo izmazal pred vojaščino, in na čisto propalega pijanca Nasona, bivšega pastorja. Skušnje življenja nudijo dovolj gradiva, da si privošči vse mogoče zlaganosti sveta v predrastičnih izrazih. Pridruži se jim tolpa ciganov, da še bolj predstavijo razne vrste potepuškega doživetja.

Ponoči žrtvujejo tri ciganske babnice v ognju črne psa. Dim, ojačen s smojenjem vranjega perja, cunj in s smodnikom, leže Tillu kot mōra na pljuča in v tej omotici ga mučijo same hude sanje kot zgledi človeške grozovitosti: častnik, ki hoče izkopati iz tuje francoske zemlje padlega brata, pa najde le še strohnelo masko; skesani satan, ki zaman prosi Boga odrešenja, ruski car z družino, ki zgubi glavo pod neusmiljenimi udarci sekire. Slednjic čuti sam, kako pod svinčenim pritiskom skoraj okameni — na kar se k sreči zbudi.

Ko se zabava norec drugič z brenkanjem na lutnji, ga dohiti velikanski voz z 12 vranci in bradatim kočijažem. Ta stavec z zlatimi nogami, ki je zemeljski bog Saturn, se pelje v Berlin pa povabi klateža v svojo službo, češ, da mu lahko prav pride pri saturnalih. A Till se ne mara udinjati lažnemu bogu kot predstavniku vseh strasti in pregreh, ker vidi v njem navzlic njegovi mogočnosti le živega perverz-nega mrliča. Tu mu pričara ta pošastni moderni Baal ogromno prikazen: mogočna stolnica — iz oltarja raste trta in se ovija po stebrih in obokih — vinski bog Bakh — hrupne živali — procesija mučenih asketov — trume nagih plesalcev: cela Sodoma v Panovi kravi, v katero se je spremenilo poslopje, medtem ko igra bradati demon na orgle. Grandiozna alegorija brezdušnega početja nove dobe.

Naslednja (12.) avantura se godi mnogo pozneje. A Tillova norost se je prej povečala nego zmanjšala. Do grla je sit grdih razmer v Nemčiji in na misel mu pride, da bi napravil grško Heleno za gospodarico Evrope. »Und von heute und hier beginn ich den Kultus der Schönheit und verwerfe den Frondienst des Leides, ich, Till! Damit schloß er.« (s. 187.) Gula ga skuša odvrniti od takšnih donquixotskih neumnosti. A čudnemu klativitezu se pojavi, ko gleda predolgo v solnce, kot nov ideal — Hetairos, večnomladi demon iz antičnega sveta in mu ne gre več iz glave. — Vendar ne zapira ušes modrovanjem ljudi s ceste, kot vegetarijanca, bivšega eksjezuita ali ekscelence v avtu. Iz pokrajine Fläming ga vodijo preko dežele Franken čudne temne sile in postave: Justin in drugi gnostiki, vrag in Justus, sin Fausta in Helene, v Wittenberg na novi svetovni koncil, kjer bo tudi njegova vloga lahko prišla do veljave. Posebno satan, ki ga hoče narediti za sina božjega, za Hermesa s kačo, mu s svojimi skušnjavami čedalje bolj meša glavo.

Naenkrat ga posade množice na konja in ga proslavljajo kot cesarja. Zastopniki raznih ver: perzijske, rimske, budistične, mohamedanske i. dr. mu kličejo kot svojemu zaščitniku. Vlačuge se obešajo za rep njegove kobile. Zaman se brani norec teh časti. Župan in svetovalci mesta Wittenberga mu pripravijo

imeniten sprejem in pojedino. Priporoča jim mir in spravljenost, a zborovalci so polni borbenega duha in tudi trg odmeva že sedaj krika in orgij. Indijec povzdiguje proti orožju in strojem kolovrat ter uči: ne ubijaj niti živali, boljševik razlaga svoje metode, kristjani se prepirajo, tu se plazi hudičeva spaka v najostudnejši podobi, tam stoji najnovejši malik podoben molohu: železni bog-stolp, ki se mu pokoré mase. Till si misli po pravici ob teh divjih prizorih: »Widersinniger Wust auf dem taumelnden Weltmarkt des Wahnsinns!« (S. 232.) Tako pada iz objesti v bridek jok.

Razljučena nad bedastim razpredanjem vrže Gula velik kamen v psa ter razbije povrhu še Tillovo ogledalce. Sicer se na videz še enkrat pobotata, ali ura ločitve je prišla. Ko se Gula zjutraj zbudi, ne najde Tilla nikjer več. S svojim nastopom ga je bila prehudo zadela. Kot samotni romar, ki čuti, da se mu bliža konec, prekorači Eulenspiegel švicarsko mejo, sledeč svojemu notranjemu vodniku. V dolini Maggie pri Pontebrolli se mu prikaže v prenočišču Odršešnik in ga povabi za seboj. Hetairos mu kaže drugo jutro z zvončkanjem pot v višine. Kar zagleda letalo, ki se prevrača v zraku, pride mu misel, da bi ga posnemal, pri tem spusti vejo iz rok in omahne v prepad.

*

Že kratki posnetek pové, da ima naš junak v resnici le malo več skupnega s srednjeveškim šaljivcem in zabavljivcem kot ime in nekaj zunanjih pridevkov. Njegove dogodivščine in burke ne dose-gajo niti od daleč tovrstnih zgledov satirične in humoristične literature 16. stoletja, ki so jo proslavili zlasti Cervantes, Fr. Rabelais in J. Fischart. Manjka mu tiste zdrave dobrovoljnosti, tiste vesele in navihane hudomušnosti pa resničnih dovtipnih šal in zvijač, ki tam tako neposredno učinkujejo. Pa tudi njegovi soimenjaki v raznih oblekah pri piscih novejšega časa (Charles de Coster, Romain Rolland, Georg Fuchs, Fritz Lienhard, Alfred Henschke i. dr.) so precej drugačnega kova. Hauptmannov pavliha je v glavnem junak žalostne postave, t. j. ves bolan na duši, zanj tipični, kajti njegovi slavni letalski čini so stvar preteklosti. Edino pri ženskah hoče biti drzen in korenjaški. Prave komike torej pri njem ni skoraj nič in znova se pokaže, da Hauptmann kljub »Bobrovemu kožuhu« in drugim poskusom ni rojen humorist. Nekaj drastičnonaturnih prizorov nas ne more prepričati o nasprotnem.

Bolje se je posrečila avtorju satirična nota. Ta mu je bila predvsem namen. Seveda ni veselo-dovtipna, temveč trpka, bridka, žgoča. Kdor pozna pisateljev stari pesimizem, kdor vé, kako močno je zastopana ta stran v sodobnem slovstvu, je lahko vnaprej pričakoval, v kakšnem tonu se bo Hauptmann bavil z vojno in povojno dobo. Nerodno je pri tem, da je izšlo delo, ki je bilo napovedano že pred petimi leti, tako pozno, ko smo medtem imeli priliko slišati že toliko takšnih vehementnih obtožb dogodkov in razmer, ki so vendar že precej daleč za nami. Zato ni več pravega čara novosti, ne več tako neposrednega sodoživljanja.

Če je Hauptmann nosil svojo zamisel tako dolgo v sebi, je to znak, da je hotel dati iz rok res zrelo in dognano delo, ki bi pokazalo vse strani časa v

pravi notranji luči. Večji začetni del obravnava predvsem razmere v prvih letih po vojni: uničene eksistence, prevratne zmede in borbe, duševno in telesno trpljenje raznih slojev naroda. Vmes se pojavljajo grozotni prizori iz vojne same v spominu junaka, v pripovedovanju drugih ali v morečih sanjah. Namen vseh teh epizod je prikazati vso zablodo človeške slabe narave, tópo bratomorstvo v Kajnovem znamenju, zlobo in zlaganost hiperkulture, ki je v tolikšnem nasprotju s Kristovim evangelijem ljubezni, zločinsko početje države, grehe vodilnih stanov in nevrednost cerkva. Ta kritika ne pozna ne meje ne objektivnosti ter se znaša vseprek nad raznimi meščanskimi nazori in ustanovami, zastopa torej odločno levičarsko stališče.

To brutalno razkrivanje vseh slabosti družbe, ta splošni antidogmatizem, skrajni kozmopolitizem in vneti pacifizem je izraz znanih tendenc, ki so pri Hauptmannu deloma iskrene in njegovi naravi odgovarjajoče, deloma le pesniška poza oz. posledica literarne mode. V bistvu teh struj je, da sovražijo vsako usmerjenost in satira je tem boljša, čim hujša je. V tem pogledu je imel pisatelj pred seboj dovolj krepkih zgledov od K. Sternheima do najnovejših satirikov.

S posebnim veseljem riše Hauptmann razne izgubljene tipe, ki jih srečuje na svojih potih. So to izobčenci družbe, ki so padli na najnižjo stopnjo, pa vendar zastopajo po njegovem vso pravo modrost življenja brez krink in predsodkov. Takim ponižanim je veljalo že od nekdanj avtorjevo sočutje. In tu postaja neizprosna napetost baroka posebno občutna, groteska prehaja v ostre črte, navite tone in spačene postave — čisto po zahtevah ekspresionizma. Primitivni pranagoni naj bodo najvernejše bistvo človeštva. Vendar moramo pristaviti, da je primešano takšnim prizorom kolikor toliko ironije. Večinoma se brez pisateljevih pripomb pozna, da je ta ekstaza mrzla, ker pač izhaja večjidel iz teoretične zamisli.

Le prevečkrat imamo namreč občutek, da Hauptmann grozot vojne in težav revolucije ni izkusil na sebi. Zato nas pusti njegovo deklamiranje navadno hladne; zdi se, kot da ni doumel globljega pomena te njemu tuje dobe.

Mogoče je s tem v zvezi, da se mu je nehote premaknila prvotna zasnova dela. Čutil je najbrž, da njegova obdelava vojne in povojnih razmer v Nemčiji sedaj ne bo preveč zadovoljila, pa je smatral za potrebno, da razširi krog svoje kritike na vrvenje in kipenje v današnjem svetu sploh. Tako je skušal naslikati podobo svetovnega koncila, ki parodira lahko Društvo narodov ali politično in versko razrvanost današnjih dni. Tudi tu je njegova interpretacija čisto kaj neresna, postavimo pri boljševizmu. Vendar so te partije med boljšimi, so res slikovite in velikopotezne, zlasti kozmična alegorija demonskega Saturna ni brez apokaliptične pošastnosti.

Že ta mesta pa svedočijo, da se je podal pisatelj na pot za Goethejevim Faustom, ki se tudi v začetku drugega dela ukvarja z visokimi državnimi problemi na cesarjevem dvoru. Še bolj očitna pa postane sorodnost proti koncu epa. Saj nastopajo tu mnoge osebe, ki so vzete iz Fausta (Knabe Lenker, H(e)iron, vrsta bogov itd.), celo Baubo, ki nadomešča Tillu zaželjeno Heleno, nastopa že pri Goetheju v Valpurgini

noči (I, 3962), kjer prijezdi na prasiči na skupščino več. Predvsem pa je slično ne le helensko krajevno in mitološko ozadje, marveč tudi celotni ideal lepote in poezije v veselem antičnem erosu. Pesnik utemeljuje ta prehod po svoje, češ, Till, »der von Gift und von Galle sich ziehn ließ durchs blutende Deutschland, der nichts tat, um nichts Böses zu tun, dessen Seele so ernst ist, daß er sich, um am Ernst nicht zu sterben ins Lachen gerettet« (S. 252). A dočim najde Faust vendar le zmisel življenja v praktičnem delu za socialne dobrine, ostane Till do konca lepote žejni, življenju tuji, učeni aristokrat, ki razglablja uganke vsemirja in pravice življenja, slednjič pa konča, kot mnogi Hauptmannovi junaki, poln svetobolja in problematike v naročju matere narave.

Zastonj je stremel »aus der irdischen Wehsal und himmlischen Irrsalk... »Deshalb gab ich es auf, nach dem Ziele zu streben« (S. 248).

Kakor je njegov šaljivi vedež v jedru ves elegičen in resigniran, tako mu je cilj v resnici neizvesten, zakrit v nejasno simboličnost, kot je pesniku sploh lastna. Bojujeta se v njem oba nasprotna principa v različnih postavah in z več imeni. Iščal mu je solčni bog Lepote in Ljubezni, a v oblasti ga ima zemeljski ali peklenski demon Saturn, nekaj drugi Mefisto. Till pravi sam: »... ich fürchte gar sehr, mein Planet ist Saturn« (S. 235). A v nasprotju z optimističnim Faustom ne najde Till kot predstavnik Hauptmannovega biološkopozitivističnega relativizma prave odrešitve.

Kozmos, mitos, logos; ta moderna gesla so lebdela pisatelju pred očmi, ko je hotel v veliki svetovno-nazorni pesnitvi zajeti z občečloveškim protagonistom najgloblje osnove našega bitja. Tako gre v tendenci isto pot kot večina ekspresionistov, opremljen vrhu tega z naočniki »humorizma«, te stare in nove, a vedno superierne vrste gledanja na svet. V zmislu sintetične struje kombinira nasprotujoče si prvine, da se na ta način dviga na višjo stopnjo vesoljstvene pesnitve.

Vendar pa se njegovemu delu preveč pozna, da ni elementarno nujen izraz notranjega doživetja ali plod enotnega hotenja in mišljenja, da se mu ni izvilo neposredno iz srca, ampak da je izdelek spekulativne fantazije na bazi iz vseh koncev in krajev nabranega gradiva, zabeljenega z groteskno romantiko. Vsa snovnost je sestavljena iz množice motivov in domislic, za katere se večjemu čitatelju vsiljujejo viri in vzporedbe. Nametano je tu sila aleksandrinške ali, če hočete rajši, leksikonske učenosti. Hauptmann hoče biti doma v vseh filozofijah, verstvih in znanostih in v delu mrgoli imen, izrazov, pripomb, ki kličejo po komentarju, če naj bo širšemu občinstvu razumljivo. Za literarnega zgodovinarja pa si ni treba želeli lepše prilike, da pokaže brez težkega truda številne reminiscence iz prejšnjih knjig avtorja pa sorodne pojave iz sodobne nemške in svetovne književnosti vseh mogočih faz. Originalnega v tej drobnjavi ni mnogo. Niti zgodba s solncem n. pr. ni nova kot kaže A. M. Freyev Weltuntergang. Zlasti v zadnjih opevih, ki so brez prave organske zveze s prejšnjimi, prevladuje didaktično razglabljanje prirodoslovnih problemov, oziroma igranje z različnimi podmenami, primerami in simboli — na škodo neposrednosti in zanimivosti. To spominja na dekadentsko narajenost, ki ne ogreje duše.

Značilno je za Hauptmanna, da pušča svoje misli tako rad v nekaki megleni nejasnosti. Gotove postave — ideali — dobivajo po več imen, prehajajo druga v drugo in se pri tem prelivanju razblinijo v neizvestnost. Ta neopredeljenost naj bi napravila vtis globokosti in naprednosti, pa priča o njegovi notranji neodločnosti. Bil bi rad velik videc, ki prodira v neskončnost, v nadindividualno občestvenost, a le s sočutjem, dvomom in ironijo nas kljub vsej patetični dialektiki ne more prepričati. Njegov pogled na svet hoče biti prost vsakih spon in zato je tudi izločena vsaka nrvstvenost, tako da mestoma groba seksualnost odbija. Tu hodi pisatelj po široki cesti zavestne nebrzdanosti, na katero zanaša tok časa toliko pisateljev.

Manj se je znal Hauptmann približati najnovejšim kapricam mode po zunanji, oblikovni plati. V kompoziciji se sicer precej poslužuje moderne prostosti glede kraja in časa, pa tudi glede vzročnosti. Posamezni prizori si sledijo dostikrat brez vidne zveze kot hipne slike v filmu. Vendar se trudi avtor, da bi utemeljil na racionalistične načine postanek različnih svojevoljnih sanj, zamislov in fantazmagorij, dočim je prehod v normalno stanje ponavadi nerazložen. Vrnitev iz elizijskih sfer n. pr. odpravi z izrekom: »Wie ich wieder zur Erde zurückkam, das erzähl ich dir später einmal, Prinz, sofern es die Zeit wille« (S. 284). Še bolj interesantno pa je, da je postavil pisatelj na začetek spevov ali prigod kratke vsebinske posnetke v prozi, v katerih podčrtava zunanjo nit dejanja, pa se pri tem včasih sam norčuje iz junakovega početja, torej neke vrste romantična ironija.

Slog je živahen, slikovit in gibčen. Saj je Hauptmann mojster besede, tudi vezane. A neredko je pripovedovanje razvlečeno, preveč gostobesedno, oziroma baročnoretorično. Deloma je tej nepregnantni dikičiji vzrok heksameter, ki si ga je naš šlezjijski homerid izbral za mero svojega epa. Sicer teče pesniku ta stih za čuda gladko, a se ustroju modernih jezikov sploh ne prilega dobro, ker je zgrajen na drugačnih metričnih osnovah. In pri tem obsegu dela (303 strani v kvartu) skoraj mora učinkovati monoton. Tu je torej Hauptmann najbolj oddaljen od revolucionarnosti ekspresionizma. Drži se zavestno tradicije estetskouglaženih form, kot priča še nova pesnitev »Der große Traum«, nekaka zgodba njegovega časa, zložena po Dantejevem vzoru v tercinah.

Kritika se izraža o Hauptmannovem Tulu kot o večini njegovih spisov iz novejši dobe precej deljeno. Večina pogrša homogenosti, preprostosti in mladostne neposrednosti. Gotovo bo imel pri starem slovesu pisatelja velik, zlasti literaren odjek, prav tako pa ni dvoma, da ne bo dosegel takšnega hrupnega uspeha kot — J. Hašek s svojim neugnanim švejkom.

Dr. L. Sušnik

NOVE KNJIGE SLOVENSKO SLOVSTVO

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi**. Tretji zvezek: Odisej iz Komende — Zapiski gospoda lanspreškega. Založila Jugoslovanska knjigarna. Str. 269. Ljubljana, 1929. — Posebna okoliščina tega zvezka je, da se nam sam označuje kot ljudsko branje; prvi del knjige »Odisej iz Komende«, prejšnji »Peter Pavel Glavar«.